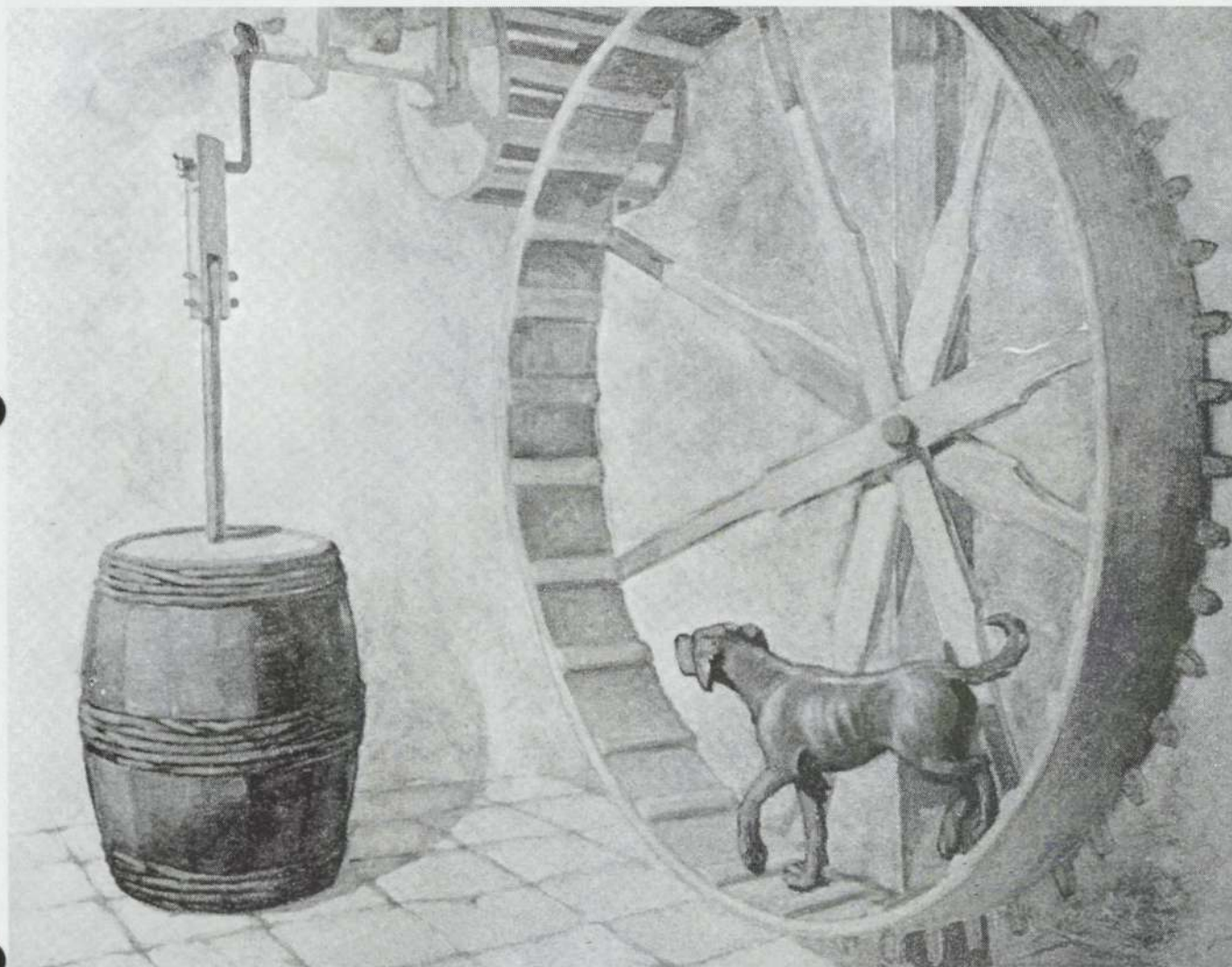


• DE ZWERFSTEEN

PERIODIEKE UITGAVE VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN



Hondenkam uit het boek "Zuivel, ei, honing" p 64. (coll. J. Lankveld)

Hondenarbeid in Steenderen

- Een middeleeuws kerkje in Hall
- Straatnamen in Bronkhorst
- Priesmien 7: Herman Judius Wijers
- Lezing over zuivelfabrieken
- Steenderen toen en nu

HVS

• 2009-4

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 400
december 2009

Van het bestuur

Het is een week voor de Kerst als ik met dit voorwoord begin. Een tijd waarin de dagen heel kort zijn en waarin we stil staan bij de dagen die komen gaan. We schrijven elkaar kerstkaarten met goede wensen voor het nieuwe jaar. We hopen op vrede op aarde, organiseren een feestelijk maal tijdens de kerstdagen en wensen elkaar veel gezondheid en geluk voor het nieuwe jaar.

Ook gaan mijn gedachten uit naar ernstig zieken en hun naasten. Ik hoop dat zij troost mogen vinden.

Ik spreek tevens de hoop uit, dat het gezonde verstand van onze gekozen volksvertegenwoordigers erin slaagt, voor het komende jaar de juiste beslissingen te nemen in deze wereld vol hectiek. Op de klimaatconferentie in Kopenhagen van alle wereldlanden is gebleken hoe groot de verschillen in standpunten en belangen zijn om tot een eensluidende opstelling te komen.

Dat 2010 een jaar mag worden waarin de huidige problemen met voortvarendheid worden aangepakt en tot een oplossing worden gebracht.

Mede namens het bestuur wil ik vooral de vele vrijwilligers in onze vereniging heel hartelijk bedanken voor hun inzet en werkzaamheden die zij, in het belang van onze vereniging hebben verricht. Wat is een vereniging zonder vrijwilligers? Wij kunnen niet zonder.

Tot slot vraag ik uw aandacht voor onze ledenavond op 18 januari a.s. in "De Seven Steenen". Op deze avond zal over de geschiedenis van de zuivelfabriek in Steenderen worden verteld. De zaal is open vanaf 19.30 uur en is ook voor niet leden van onze vereniging toegankelijk.

Wim Achterkamp voorzitter ■

Oproep: Wie staan er op deze foto?



Ik kreeg bovenstaande foto van mijn broer Jos. Hij heeft contact met Willem Hartemink (Zelhem).

Graag willen zij weten wie er op deze foto staan en waar/ wanneer de foto gemaakt is.

Van de personen graag de geboorte- en overlijdensdata en plaats, ook evt. ouders en waar ze woonden.

Marja Geurts-Melgers ■

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

HVS

COLOFON

De Zwerfsteen is de kwartaaluitgave van de Historische Vereniging van (de voormalige gemeente) Steenderen, opgericht 1 juni 1992.

REDACTIE

Eindredacteur en layout:

Robert Sesink
Kastanjelaan 23
7221 GC Steenderen
Tel. 0575-450743
Email: robertsesink@kpnplanet.nl

Redactiesecretariaat:

Mieke van der Valk
Dr. A. Ariënsstraat 44,
7221 CD Steenderen
Tel. 0575-450998
Email: meiva25@hetnet.nl

Redactieleden:

Wim de Lange
Herman Nieuwenhuis (tel. 441360)
Mieke van der Valk

Correctie: Anneke Parent

BESTUUR

Voorzitter:

Wim Achterkamp
Bronkhorsterweg 32
7221 AC Steenderen
Tel. 0575-451747
Fax 0575-450966

Secretaris:

Gerard Wesselink
Schoolstraat 2
7251 XR Vorden
Tel. 0575-441489
Email: g.wesselink@hetnet.nl

Penningmeester:

Bertus Rietberg
Hoogstraat 23
7227 ND Toldijk
Tel. 0575-452004

LEDEN

Willy Pasman
Dr. A. Ariënsstraat 39
7221 CB Steenderen
Tel. 0575-452457

Marja Geurts-Melgers
Azalestraat 20
7221 AZ Steenderen
Tel. 0575-450042

Fred van der Mije
Hofstraat 4
7223 LR Baak
Tel. 0575-441806

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt 20 euro per jaar per adres.

Bankrelatie:

Regiobank Steenderen
Bankrekening: 685289710,
t.n.v. Hist. Ver. Steenderen.

Losse nummers van de Zwerfsteen zijn te verkrijgen bij het secretariaat. Kosten: 5 euro per stuk; 7,50 euro in geval van omvangrijker uitgaven.



Een middeleeuws kerkje

Op zaterdag 8 augustus 2009 organiseerde de activiteitencommissie een fietstocht naar het prachtige kerkje in Hall.

Tekst: Gerrit Keuper.



Nadat de ± 25 deelnemers zich op het marktplein in Steenderen hadden verzameld, fietsten we naar het Bronkhorster veer om daar door de veerbaas Wijers te worden overgezet. Vervolgens reden we tussen de statige landhuizen Spaensweerd en de Wijde Landen naar Brummen. Achter Brummen namen we het wijd en zijd bekende, schitterende Hallse fietspad welke ons na een uurtje fietsen leidde naar de kerk in Hall.

Een nationaal monument

Daar werden we opgewacht door de gastvrouw Marijke van Dulken. Zij vertelde op boeiende wijze over de geschiedenis van de kerk in Hall. De kerk dateert uit de 14de eeuw en is gebouwd in laat-gotische stijl. In de 16de eeuw werd de kerk uitgebreid met een zijbeuk aan de noordzijde. Het is niet de eerste kerk van Hall. Onder de vloer bevinden zich nog funderingsresten van een vroegere Romaanse kerk uit de 11de eeuw. De kerk is gewijd aan Liudger, die in deze omgeving het evangelie predikte. Buiten herinnert het Liudgerpad nog aan deze. Dit pad loopt door tot in Munster, waar Liudger de eerste bisschop was. Door een grote brand voor 1650 waarbij de pastorie met de daarin aanwezige archieven een prooi van de vlammen werd, is veel van de geschiedenis van de Hallse kerk onzeker. Wel staat vast, dat na de Reformatie de kerk door de Marke werd bestuurd. De Marke hield haar vergaderingen in het koor van de kerk. In 1808 werd de kerk en de kerkgoederen overgedragen aan de Hervormde gemeente.

Uw bezoek zeker waard

In de kerk geven de beschilderde gewelven een bijzonder feestelijke aanblik.

De schilderijen dateren uit ±1515 en stellen in het midden de vier evangelisten, Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes met hun symbolen voor. Daarom heen ziet men bloemtakken met vogelfiguren. In de vroegere doopkapel, nu consistoriekamer, is een schildering in het gewelf met een toepasselijke ooeivaar

De triomfboog tussen schip en koor is versierd met acht familiewapens, waaronder die van





Joost van Bronkhorst en Maria van Hoya, die in deze kerk zijn getrouwd in 1515.

In het koor liggen vier grafzerken. Twee zandstenen zerken van priesters voor de Reformatie en de twee andere, hardstenen, dateren uit de tijden van de Reformatie.

Bij de restauratie in 1981 kwamen onder het pleisterwerk van het koor de volgende bijzonderheden aan het licht:

- een hagnioscoop (hagnios = heilig, scoop = zien) Hierdoor kon men van buitenaf de mis volgen.
- een middeleeuws sacramentshuisje. Hierin werd de hostie bewaard. Een nisje in de muur is het enige dat resteert.
- rechts in het koor een poortje, dat naar de sacristie leidde

Op de kansel ligt een Keur-bijbel uit 1682. Is met behulp van het Anjerfonds gerestaureerd. Het meubilair, met halfronde oplopende banken, rondom de kansel, is van 1844. Een deel van de banken is in 1981 verwijderd om meer ruimte te krijgen voor de liturgie. Het orgel is door Van het Loo uit Zwolle in 1866 gebouwd.

Aan de zuidzijde was een gerfkamer aangebouwd. Deze kamer werd vanaf 1729 gebruikt als school. In 1835 is de gerfkamer afgebroken.

Tot in de 19de eeuw werd het oude kerkhof aan de zuidzijde gebruikt. Enkele grafzerken staan er nog.

Aan het eind van deze prachtige reis in de geschiedenis van de Hallse kerk was er ruimschoots gelegenheid om vragen te stellen, waarna we mevrouw van Dulken met een aardige attentie bedankten en onze fietstocht voort zetten.

Daar we, vanwege het Oranjefeest in Empe, niet terecht konden bij de Koffie- en Theeschenkerij 'de Hommel' in Empe, werd deze fietstocht afgesloten onder de statige bomen bij het restaurant 'de Korenmolen' in Eerbeek, waarna we voldaan terug fietsten naar Steenderen. ■





Gijsbertplein 1344 in bronkhorst.

Herinneringen aan een lokaal historica

Straatnamen in Bronkhorst

Tekst: M. van der Haar

De raad van de gemeente Steenderen besloot op 29 april 1959 dat alle straten in de gemeente een naam moesten krijgen. Vóór 1800 werden de doorgaande wegen vaak aangeduid als Grintweg of Steenweg, bijvoorbeeld de Grintweg op den Toldijk is de huidige Kruisbrinkseweg. In het buitengebied waren straatnamen noch huisnummers. Boerderij- en veldnamen gaven meestal aan om welk huis het ging. Die woning werd ook wel naar de bewoners genoemd. Als je schreef aan een dorpsbewoner dan kon je jarenlang volstaan met: familie Wijers, slager, Steenderen of: familie Breukink, café, Bronkhorst. In Steenderen hadden maar enkele wegen een naam. Aan de zuidkant van de plaats was de Dierenseweg, nu de J.F. Oltmansstraat. De Baakseweg heet nu Ariënsstraat en de burgemeester Smitstraat werd in de negentiende eeuw Koningsstraat genoemd. De Dorpsstraat heette al sinds mensenheugenis zo. Sedert 1855 was er een indeling in wijken.

Steenderen was A, Olburgen wijk B, Toldijk was C en Baak wijk D. De huizen hadden nummers, die na 1870 om de tien jaar werden aangepast als er weer huizen bijgebouwd waren. In Bronkhorst was in de zestiger jaren van de vorige eeuw de restauratie van het stadje in volle gang. De kapel was bijna klaar en daarna was de herberg aan de beurt. De gemeente stelde voor de belangrijkste straat Hoofdstraat te noemen. Dorpsstraat kon natuurlijk niet in een plaats die sinds 1482 stadsrechten had! De inwoners van Bronkhorst waren niet blij met de voorgestelde namen en ze lieten dat weten in een brief van 24 februari 1960. De initiatiefneemster was Verdi Breukink, de dochter van winkelier, boer en caféhouder Breukink. Pas later, na de restauratie, werd de oude naam "De Gouden Leeuw" in ere hersteld. Toen verdween de winkel en de boerderij kwam gedeeltelijk in andere handen. De gemeente adviseerde een commissie samen te stellen 'die zich nader over de straatnamen kan

VERGADERING VAN B. & W.
 24 febr. 1960
 Bronkhorst

B. & W. Raad

Bronkhorst 24 febr. 1960.

Aan de Raad van de Gemeente Steenderen.

Edelachtbare Heren,

Gemeente STEENDEREN
 INGEKOMEN
 25 febr. 1960

De ondergetekenden, kennis genomen hebbende van de nieuwe huisnummering in de gemeente Steenderen en het geven van nieuwe straatnamen, hebben tegen enkele straatnamen in Bronkhorst bezwaren.

Reeds lang bestaande straatnamen zijn verdwenen, als Bovenstraat, Onderstraat, Maneveld, Uilenhoek enz. Nieuwe namen zijn gegeven, die niet passen als Hofweg, Veerweg, Hoofdstraat enz.

Mocht de Raad kunnen besluiten een wijziging aan te brengen dan zouden ondergetekenden het op prijs stellen, dat wordat U overgaat zulke te doen eerst een commissie samen steld, die zich nader over de straatnamen kan beraden.

Een gunstig antwoord tegemoet ziende,

VERGADERING VAN B. & W.
 dd. 24.2.1960 nr. 19
 Besluit: de ondergetekenden om de nieuwe huisnummers te overnemen op de nu nog te gebruiken huisnummers.

Hoogachtend,

[Handwritten signatures]
 C. v. Nioger
 A. G. Bouwman
 A. C. van der Meulen
 H. Meutstege
 B. J. Bosch
 G. G. de Groot
 H. C. Bouwman
 J. Harmen

[Handwritten signatures]
 H. J. Harmen
 A. J. Scholten
 G. J. de Groot
 J. Bouwman
 J. Tenme Kamp
 R. Boogman
 H. J. Knaske
 H. Knaske
 H. J. Lenderink
 K. J. Orink

	B	W	W
aanw.			
aanw. 1960			
aanw. 1961			
aanw. 1962			
aanw. 1963			
aanw. 1964			
aanw. 1965			
aanw. 1966			
aanw. 1967			
aanw. 1968			
aanw. 1969			
aanw. 1970			

Brief van 24 februari 1960 waarin 22 inwoners van Bronkhorst voorstellen doen voor de straatnaamgeving in hun woonplaats.



Verdi Breukink op de receptie ter gelegenheid van het gereedkomen van de restauratie van de Gouden Leeuw.

beraden' en 'een suggestie te doen ten aanzien van de ligging'. De Bronkhorsternaren staken de hoofden bij elkaar en kwamen met een acht-tal voorstellen. Daar waren straatnamen bij als: Onderstraat, Maneveld en Uilenhoek. Er was geen discussie over de naam Boterstraat, want die bestond al in de zeventiende eeuw. Dat blijkt uit het oudste lidmatenboek in het archief van de Hervormde Gemeente van Steenderen en Bronkhorst. Lokaal historica mevrouw V. van Leuvensteijn-Breukink moet dit boek, aangelegd door predikant Hendrik Johan Lulofs, hebben gekend. In haar aantekeningen zijn lijsten opgenomen van bewoners van Bronkhorst in 1692, ontleend aan dat boek.

Ook de namen Molenstraat en Veerstraat of Veerweg waren al oud. Ze bleven na 1960 gehandhaafd volgens een besluit ondertekend door burgemeester J.J.A. Kruijff en gemeente-secretaris E.P.C. Bouwens. De Bronkhorsters gingen ervan uit dat de naam Bovenstraat geen problemen opleverde, want die naam was al in het begin van de negentiende eeuw in gebruik.

Op twee kleine wijzigingen na werden alle voorstellen van de inwoners aangenomen. Wel was er een opmerking van het gemeentebestuur over de naam Gijsbertplein. In een brief van 24 maart 1960 legden burgemeester en wethouders uit dat het niet gebruikelijk is een straatnaam te reserveren voor maar één huis. Zij schreven: 'Weliswaar staat bij deze naamgeving aan het Gijsbertplein 1344 slechts één woning (H. Meutstege), maar omdat wij gaarne willen medewerken aan het behoud der historische namen in Bronkhorst, kunnen wij ons hiermede in dit geval toch wel verenigen'.

Dat betekende dat Metaalindustrie Van Nieuwenhuyzen in Den Haag maar één gevelbord en één huisnummerplaatje hoefde te maken voor dit pleintje bij de kapel in het stadje. Het bedrijf in de Hofstad kreeg dit soort opdrachten van vrijwel alle gemeenten.

De kosten in Steenderen van de nieuwe huisnummering bedroegen f 4.850,-. Het ging om straatnaamborden, frames of randen voor die borden, palen, 900 huisnummerbordjes, materiaalkosten zoals pluggen en arbeidsloon. Per huisnummer betaalde de bewoner een gulden. Zo kwam er ongeveer f 850,- terug in de gemeentekas. De eigenaar bracht het huisnummer zelf aan. De gemeente moest het eigen woningbestand van een kleine vijftig huizen van een nummer voorzien. De Bronkhorsters waren tevreden over de manier waarop ze inspraak hadden gekregen in deze kwestie. Ze waren blij dat hun plaatsgenote hiervoor de aanzet had gegeven. ■

Bron: Archief 1940 – 1990 van de vroegere gemeente Steenderen. Inv. nr. 728

Priesmien 7:

Herman Judius Wijers (deel 1)

Tekst: Juus Wijers

De jeugd

Herman werd geboren op 23 februari 1901 in "Logement de Zwaan" in Steenderen. Tegenwoordig is daar gevestigd "Super de Boer" van Aalderink.

Zijn gelijknamige broertje had het niet gehaald en stierf toen hij veertien maanden was. Ik herinner me nog de tragische verhalen van Opoe om afscheid te moeten nemen van een zo innig gewenste en dierbare zoon. 22 dagen na dat dramatische overlijden werd het leven van mijn vader "ingeleid". Een jaar later overlijdt zijn vader door een hartfalen. Na de drie dochters moest er wel een zoon komen om de zaken later te kunnen runnen. Dat lukte goed. Mijn vader groeide voorspoedig op en over ziektes heb ik hem nooit gehoord. Pas in zijn laatste levensjaren kwamen de fatale hartproblemen.

In 1784 koopt Garrit Addink, die met Harmina Addink-Evers op "Spaensweert" woont, van Derk Horst, voor zijn jongste zoon HARMEN het logement "de Zwaan". Sinds dat jaar was het veelzijdige bedrijf in de familie.

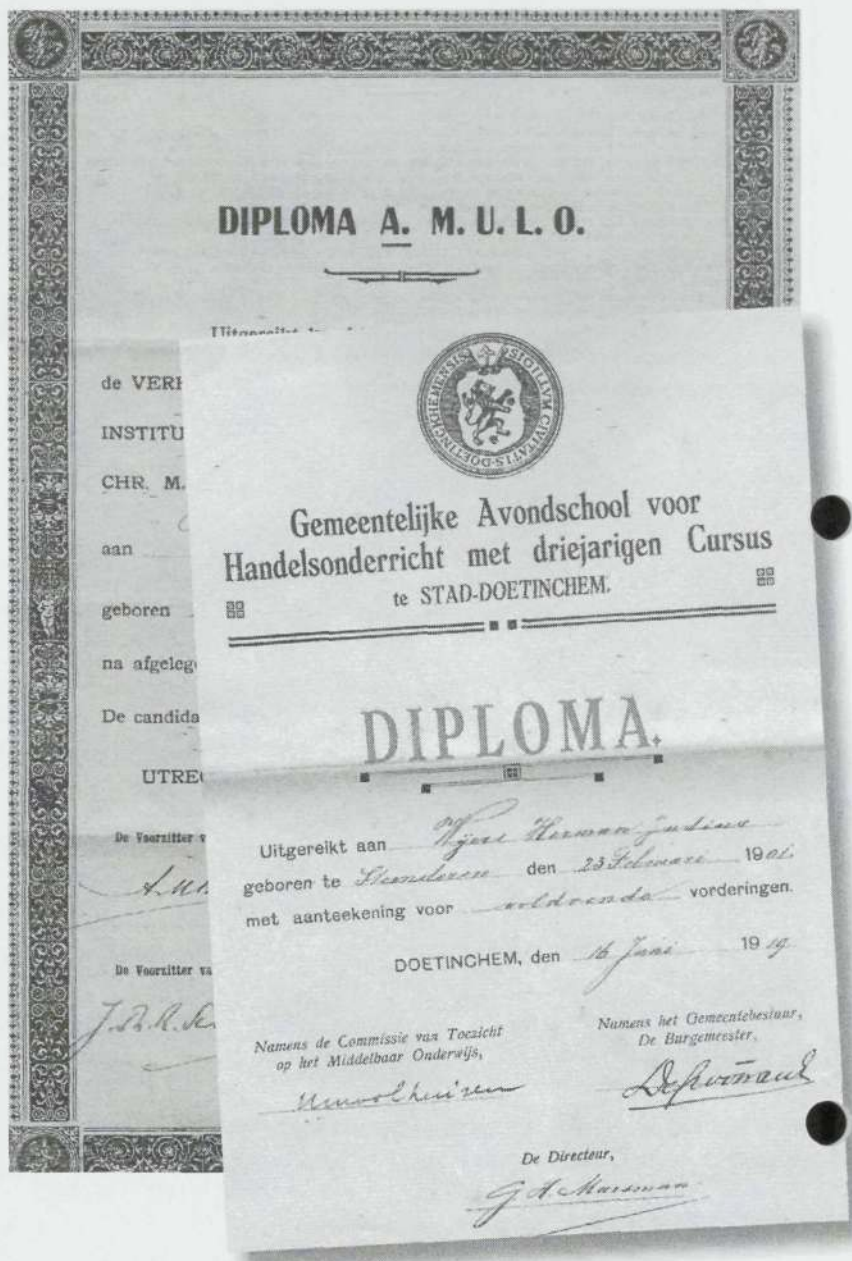
Mijn vader werd nooit opvolger op "de Zwaan". Het horeca- en boeren-werk kon hij bestaan, maar het lag niet in zijn aard en Opa Beeftink (tweede echtgenoot van Everdine Wijers-Kluyvers) kreeg nog drie zonen bij Opoe, (Jan, Dries en Karel) dus was er ruime keus wat betreft de opvolging.

Herman was een slim ventje dat liever aan het knutselen was dan dat hij met zijn schoolwerk bezig was. De school ging hem kennelijk gemakkelijk af.

We lezen in het jubileumboek van S.V. Steenderen (75 jaar) dat hij door meester Koerselman was uitverkoren om naar de Mulo in Zutphen te gaan. Ik hoorde hem vertellen dat hij met de tram heen en weer naar school ging en om wat geld uit te sparen ging hij af en toe achter aan het balkon van de laatste wagen hangen om de controleur te misleiden. Zijn reisgenoten op de tram hadden hem de bijnaam "Jiezzus uut Baak" gegeven. (zie Priesmien drie) Waarschijnlijk omdat hij nogal eigengereid was en altijd in Baak uitstapte. Hij vertelde me dat met zekere trots. Hij doorliep de Mulo probleemloos en ging werken bij een oom die kruidenier was. Dit vak zat in zijn genen. Ik herinner me dat hij werkte voor van Asselt en ook voor den Hartog. Althans die namen herinner ik me.

Aan werklust ontbrak het hem niet. Het rondje met de mandfiets deed hij altijd sneller en steeds effectiever, zodat een goed loon gerechtvaardigd was. Het spaarde volgens zijn zeggen een tweede knecht uit. Na de Mulo in Zutphen werd nog even in twee jaar de driejarige Handelsavondschool in Doetinchem gevolgd met "voldoende" resultaat.

Het sparen voor een eigen kruidenierszaak kon beginnen.



Herman was bij de oprichting van Steenderense voetbalclub "de tweede Driekleur". We zien hem op de foto als linker 'hurker', keeper is zijn halfbroer Jan Beeftink. We zien ook Ab Koerselman boven midden. Hendrik Mannessen zit links onder.

Was dit het team dat de eerste wedstrijd na de eerste wereldoorlog speelde voor de tweede driekleur? Dec. 1918. Let op de "strakke" grasmat.

Deze foto staat niet in het Jubileumboek 1993 van S.V. Steenderen. Daarom.



Onverschrokken

Stoere jeugdverhalen. Als er eens een etter van een vent te pakken genomen moest worden, kwamen ze vaak bij Herman Wijers. Die durfde alles. Een keer smeerde hij een fiets van zo'n onpopulaire figuur helemaal vol met koeienpoep. Dat was nog redelijk. Een andere keer moest er een enorme hufter terecht gewezen worden. Herman dan maar

weer? Hoe dat precies gelopen is, vertel ik liever een keer onder vier ogen, dan dat ik dat hier opschrijf. Mijn vader hield er wel een leuk stukje gereedschap aan over.

Dat relikwie heb ik hier nog altijd in mijn bezit. Het slachtoffer had zich echt heel erg misdragen. Daar was iedereen het over eens. Zoiets regel je in een dorpje toch onderling? Volgens mijn vader is er met die man daarna nooit meer een probleem geweest. Het mispunt was groot en sterk en dacht daardoor dat hij onschendbaar was.

In het jubileumboek van s.v. Steenderen van Rein Linnenbank en Rob Harmsen komt de naam van Herman Wijers en Logement de Zwaan in de beginperiode nogal eens voor. Mijn vader vertelde me dat hij op een dag nieuwe "kiksen" had gekocht en daarmee meteen twee doelpunten had gescoord in een competitiewedstrijd.

Over de hele.

1955. Leuke anekdote: Ik was aanvoerder van het voetbalelftal van de School voor Scheepswerktuigkunde in Utrecht. Als er gevoetbald werd stond mijn vader, Herman J. Wijers, vaak langs de lijn.

Wat een zeldzaam toeval was het, dat Jan Pennekamp (zie blz 88 van "75 jaar zwart/wit") uit Bronkhorst ook op die Hogere School voor de Scheepvaart kwam en bleek een gedegen voetbalspil te zijn. Daar ik altijd in de spits liep vroeg ik Jan om eens een lange bal "over de hele" te gooien. Het duurde niet lang of daar kwam die geduchte uithaal.

En Jan riep (in Utrecht dus) met zijn onvervalst Bronkhorster accent:

"Doa ha'j" m dan"

Wat heeft mijn vader daar van genoten. Uit die voorzet heb ik niet gescoord, maar wat was dat een heerlijk moment, vooral voor mijn vader, om dat dialect uit zijn jeugd onder zulke omstandigheden nog eens te horen. Bedankt Jan Pennekamp!

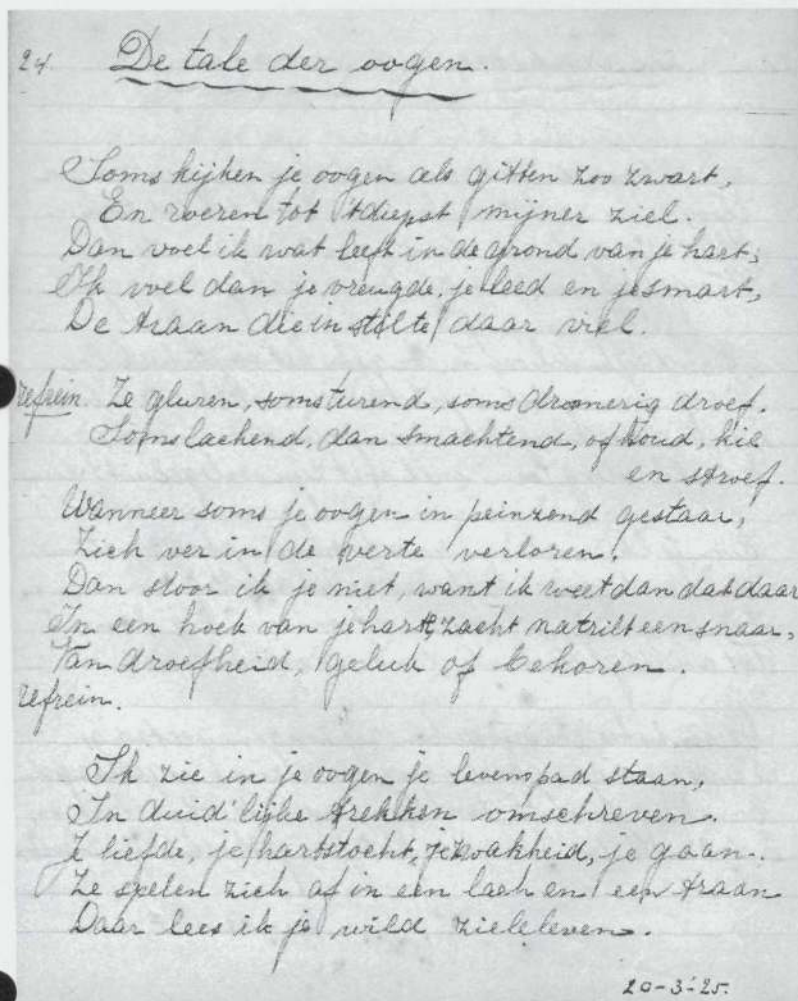
Herman J. Wijers. Pretentieloos dichter (zoals hij dat zelf noemde)

Rond 1925 schreef mijn vader 35 gedichten. Zijn poëtische periode.

Onder volgt een willekeurige keuze uit zijn ruime verzameling romantische poëzie.

Typisch is het oude taalgebruik. De Nederlandse taal is doorlopend in ontwikkeling. U ziet de originele versie van gedicht 24 van de bundel. Voor in de bundel heeft Herman J. geschreven:

Verzameling van: Simpele Levensliedjes en Levensschetsen.



Uit de bundel van Herman J. Wijers 1925.

Gecreëerd door: H.J. Wijers Geboren 23 Februari 1901 te Steenderen.

Boekstempel: Boek- en Muziekhandel J. Dietz voorheen P. van Belkum Zutphen

Zakelijk

Zijn betovergrootvader, Harmen Addink, was niet erg zakelijk. Daar had hij zijn Berendientje Troost voor. Zij kwam op het "losse paard" uit Valberg in de Betuwe. Harmen liep daar stage. Herman J. verloor juist dat economisch aspect nooit uit het oog.

Hij begreep heel goed, dat als hij 'goed geld' wilde verdienen, om een vrij man te worden, dat hij dan voor zichzelf zou moeten beginnen. Een Wijers in loondienst was op zichzelf al een bijzonderheid.

De twee geldschietende zwagers van mijn vader.



Exloo 1935. Scène: Nicolaas (Klaas) Brands steelt een zij spek van Roel Mulder. Echter hij is betrapt en Klaas wordt aan zijn jasje getrokken.

Klaas Brands was drogist in Huizen. Echtgenoot van Dies Wijers

Roel Mulder was zuivel-directeur in Exloo. Echtgenoot van Gerda Wijers

Zes jaar voor deze comédie werd mijn vader een handje geholpen door deze acteurs. De zwagers hadden alle vertrouwen in de dandendrang van de 10 jaar jongere Herman. In 1929 lenen ze hem het geld dat nog aan zijn spaargeld ontbreekt en dan koopt hij een kruidenierswinkel met twee woningen aan de Gildstraat 90 in Utrecht.



Overtuigd van zijn charme gaat hij met zijn halfbroer Dries Beeftink in 1930 een dagje naar Amsterdam en ze ontmoeten daar twee zusjes. Met name Mietje en Ingetje Hoogervorst. De relatie van halfbroer Dries en Ingetje bleef bij

Amsterdam 1930. Crisistijd begint

Links: Herman Wijers met pijp. Rechts: 'Half' in beeld zijn 'half'broer Dries Beeftink. Tussen de Achterhoekers zien we een oud kanon. Niet ieder schot is een eendvogel, maar Herman schoot raak en kwam niet met lege handen terug.

een korte scharrel, maar Herman en Mietje dat 'klikte' meteen goed. (Ook zonder internet kan dat!)

Mietje ging spontaan mee naar Utrecht. Ze trouwden en samen dreven ze de kruidenierszaak. Het pand lag midden in het wijk "Witte Vrouwen". Aan klandizie geen gebrek. Op het dorpsstoneel van Steenderen had mijn vader zijn kwaliteiten al eens bewezen en het werden 11 jaren van comédie. De klant was koning en men kwam graag bij Wijers. Dan moet ik even de invloed van mijn moeder niet vergeten. Ze was geknipt voor het vak. Een vlotte klantenbinder zozegzegd. Aan humor geen gebrek. De dorpel onder de winkel deur sleet gestaag weg onder een constante stroom van in- en uitgaande klanten.

Mijn vader was inkoper, étaleur en grappenvermaker. Wilde de klant twee kwaliteiten koffie? Geen probleem. Dan ging hij 's avonds met vettige hand van de slaolie door een bak koffiebonen. Die glommen dan wat meer, dan de 'ongepoetste' bonen. De klant is koning. Hij had een degelijke leerschool achter de rug. Een licht prijsverschil doet de rest.

Albert Heijn zat om de hoek. 's Avonds wandelde mijn vader daar langs de étalages en stelde zo zijn 'iets lagere' prijzen vast. De "Witte vrouwen" zijn daar gevoelig voor.



Zakentrio

Mei 1951

"De Zwaan" Steenderen
Achter die ramen lag "de zaal"

Herman Wijers(50),
Klaas Brands(60) en
Roel Mulder (60)

Zijn er geen voorrang-regels?

Nu even wachten op het Slotdeel over Herman J. Wijers uit Logement "de Zwaan" in Steenderen. ■

“Ze kwamen en gingen”

Lezing over zuivelfabrieken in en rond Steenderen

Ledenavond 18 januari 2010 bij “de Seven Steenen” in Steenderen

Melk en melkproducten zijn door de eeuwen heen benut als voedingmiddel. Boter en kaas, bereid op de boerderij waren zeer gewaarde handelsproducten. De kennis voor de ambachtelijke bereiding van boter en kaas berustte op ervaring en werd steeds door de boerin doorgegeven. Eind 19e eeuw kwam hierin een drastische verandering en ontstonden er op meerdere plaatsen melkinrichtingen en zuivelfabrieken. Het was het begin van een zeer dynamische periode voor de melkverwerking. In een relatief korte periode kwamen er in bijna in elke stad of dorp zuivelfabrieken: met handkracht of stoom aangedreven, met private dan wel collectieve middelen gefinancierd. De meeste van deze fabrieken waren binnen driekwart eeuw weer verdwenen. Zuivelfabrieken kwamen en gingen! Het is nu bijna allemaal geschiedenis en de vraag is nu wat is hiervan vastgelegd.

Eind van de 19e eeuw was een zeer dynamische periode voor de gehele agrarische sector. Grote veranderingen brachten problemen en kansen. De landbouwcrisis, de slechte kwaliteit van boter en knoerijen leidde tot groot verlies in marktaandeel voor boter op de Britse markt. Door de opkomst van de margarineproductie werd deze situatie verergerd. Kansen kwamen er echter in dezelfde periode door de opkomst van het gebruik van kunstmest en de introductie van de continu werkende roomcentrifuge. De oprichting van een vakzuivelschool door de Geldersch-Overijsselse Maatschappij van Landbouw (GOMvL) in 1889 en de aanstelling van een wandelleraar moest de kennis van melk en melkverwerking op de boerderij op een hoger plan brengen.

De heer J.J. van Weydom Claterbos, wandelleraar van de vakzuivelschool gaf lezingen in Laag-Keppel (1889), Wichmond (1891) en Steenderen (1892 en 1896). Later volgende er enkele cursussen van een maand op geselecteerde boerderijen voor boerinnen. Dit gebeurde bijvoorbeeld in Laag Keppel bij P. Pennekamp (1891), Steenderen bij H.O. Wijers op “Heeckers-kolk” (1892) en in Drempt bij B.G. Koen-

ders op het gasthuis (1893). Deze lezingen en cursussen waren veelal het sein voor de vorming van “een commissie tot oprichting van een zuivelfabriekje”. De opwindig was groot, de bedoelingen goed maar het resultaat veelal teleurstellend.

Ingegaan zal worden op het tot stand komen van de zuivelfabriekjes te Doesburg (1892), Angerlo (1894), Keijenburg (1895), Steenderen (1899), Hengelo (1901) en Hoog Keppel (1915). Het particuliere bedrijfje van B. Hilderink te Keijenburg (“de Reinheid”) moest stoppen toen Hengelo een coöperatie kreeg. Hoog Keppel werd gesticht nadat vele leveranciers van Steenderen eind 1912 tegen een investering stemden, dit betekende ook het einde van de particuliere fabriek van C.P. Simonz te Doesburg. Saneringen in de zuivelindustrie hebben uiteindelijk geleid tot één landelijke coöperatie, de Koninklijke FrieslandCampina met één van haar kaasfabrieken in Steenderen

Het verhaal van de melkverwerking in en rond Steenderen is onderwerp van de lezing. Deze lezing zal worden gehouden aan de hand van een power-point presentatie met veel beeldmateriaal en verlevendigd met verschillende anekdotes.

Jos Lankveld (1943) studeerde levensmiddelentechnologie aan de Landbouwhogeschool in Wageningen en bewerkte daar een proefschrift. Hij werkte zijn gehele professionele carrière in de voedingsmiddelenindustrie (Unilever, Zuivelonderzoek, Campina en Wageningen Universiteit) op het gebied van onderzoek, productontwikkeling, voeding en marktinnovatie. Bij zijn pensionering bij Campina werd hij in 2001 benoemd tot bijzonder hoogleraar in de Zuivelkunde aan de Universiteit van Wageningen en is nu met emeritaat. Het ligt in de bedoeling dat hij de studie naar de wordingsgeschiedenis van de zuivelfabriekjes verwerkt in een tweede proefschrift. Hij is momenteel voorzitter van het bestuur van de “Vereniging voor Landbouwgeschiedenis” (www.vlg.wur.nl) ■



Foto op de kruising Onderstraat/weg naar Steenderen te Bronkhorst richting Baak tijdens hoog water (waarschijnlijk in 1926). De gebouwen v.l.n.r. nog iets zichtbaar het huis van Scholten, achteraan het huis van Ankersmit, de schuur van Pennekamp, de oude boerderij van Pennekamp (in de zomer van 1930 afgebrand) en geheel rechts het huis van Wentink, nu Leida Pennekamp. De hondenkar staat schuin achterover met de hond eronder. De mensen: De man met gebogen rug in het water staande achter de hondenkar: Hendrik Gordinou de Goberville, vrouw met witte schort: tante Gerre Pennekamp, de man die komt aanlopen vóór de hond: Johan Boogman, vrouwen met kinderen bij het huis: links buurvrouw Wentink, rechts Opoe Pennekamp, kinderen Nolda en Ab Wentink. (foto Geert Jansen, uit de collectie van mevr. Leida Pennekamp)

Hondenarbeid in Steenderen

Tekst: Anton Metz

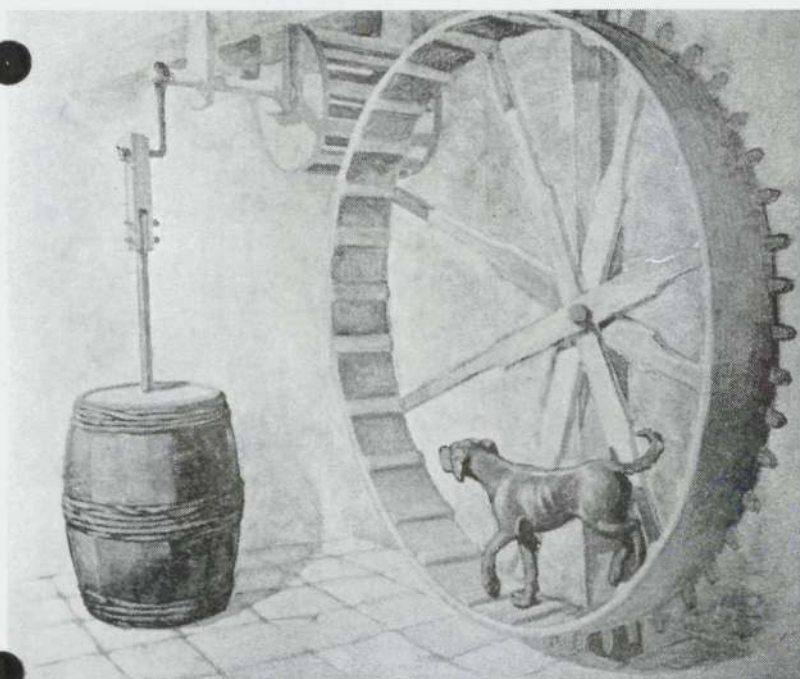
Honden worden heden ten dage meestal gehouden als gezelschapsdier of als waakhond. Ook fungeren ze als jachthond, als herdershond, als speurhond bij de politie of als blindengeleidehond, taken waarvoor ze speciaal worden opgeleid. Minder bekend is het gebruik van de hond voor puur fysieke arbeid. Allereerst denken wij hierbij aan de functie van trekdier voor een niet al te grote kar. In de 19e eeuw, en ook nog in de eerste helft van de 20e eeuw, was een hondenkar een heel normaal verschijnsel op de weg. Tegenwoordig is een hond voor de kar niet meer toegestaan.

Daarnaast werd de hond ingezet in een tredmolen om apparatuur in beweging te brengen voor het karnen van melk voor de boterbereiding: de karnhond.

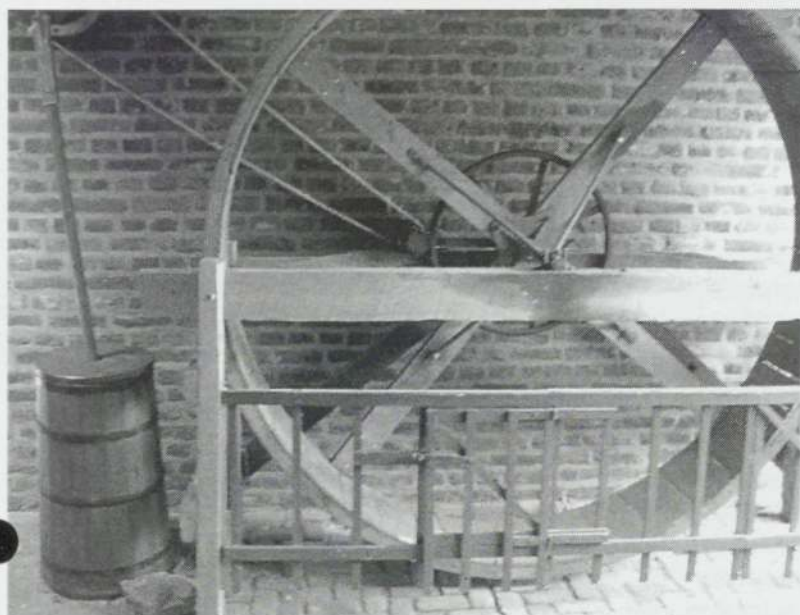
De trekhond en de karnhond zijn geschiedenis geworden. Beide worden in het hierna volgende beschreven.

De karnhond

Vóór de opening van de zuivelfabriek in Steenderen in 1900 maakten de boeren zelf boter op de boerderij. Deze boter was deels voor eigen gebruik, deels werd ze verkocht (o.a. op de markt in Zutphen).



Hondenkarn uit het boek "Zuivel, ei, honing" p 64. (coll. J. Lankveld)



Hondenkarn in Streekmuseum "De Locht" te Melderslo bij Horst. (foto J. Lankveld)

Voor het maken van boter moet melk eerst gekarnd worden. Dat karnen gebeurde oorspronkelijk met de hand; in de Tweede Wereldoorlog werd nog weer handmatig gekarnd om clandestien boter te maken. Het karnen is een eentonige op en neer gaande beweging, die men al lang geleden wist te mechaniseren en liet uitvoeren door een tredmolen aangedreven door een hond: het karnrad of de karnmolen. Bijgaande afbeeldingen geven een indruk van de karnmolen met het aandrijfmechanisme en de eigenlijke karnton, waar de melk in zit. Het grote wiel was aan één zijde pal tegen een wand gemonteerd en aan de andere zijde afgesloten met een hekwerk. Door het poortje in het hek liet men de hond erin. Om te starten bracht

men het wiel met de hand aan het draaien. De hond moest dan gaan lopen om zijn evenwicht niet te verliezen en door het lopen hield het dier het karnrad aan de gang. Om het karnen te beëindigen zette men met de hand het wiel weer stil en liet de hond eruit.¹ De hond kon zelf het wiel niet stil zetten; als hij zou stoppen met lopen, zou hij omvallen.

Om het apparaat goed te laten draaien verdiende waarschijnlijk een wat zwaardere en ervaren hond de voorkeur. Het lijkt erop, dat een goede karnhond kostbaar was. Bij het weglopen van de karnhond werd er soms in de krant een beloning uitgelooft aan degene, die hem terug zou brengen.

Toen op de Capellegoed te Olburgen in 1884 Gradus Kraaijvanger was overleden, werden er in de boedelinventaris twee karnhonden vermeld met een gezamenlijke waarde van 16 gulden. Over het algemeen wordt in boedelbeschrijvingen aan honden nooit enige waarde toegekend.

Het karnrad werd onder Steenderen vrij algemeen gebruikt op de grotere boerderijen.

Een boedelinventarisatie op de Eek uit 1799 vermeldt "de karnmolen, waarde f 20,00".

Op Broekhuizen in de Emmer waren er in 1837 "een karn en karnmolen, waarde f 30,00".

In 1868 werd er op Spaensweert "een karnrad" vermeld, in 1884 op de Kleine Emmer "een karn" en in 1894 op het Huis te Weerde "een karn met toebehoren".

Toen de familie Jansen op Den Haak (later Bilderbeek) in 1889 de inboedel verkocht, was daar een karnmolen bij.

Bij de familie Metz op Rha was er een ruimte tussen het woonhuis en de deel, die diende om melk te koelen en bussen en emmers te reinigen. Deze ruimte werd door mijn oom Herman Metz rond 1945 nog altijd "het karnrad" genoemd; pas veel later begreep ik de betekenis van dit woord.

Op de Commandeurstede te Olburgen bestond tot ver na de oorlog nog "de hondenkast", een vertrek tussen voorhuis en koestal, waar het karnrad heeft gezeten.²

De trekhond

Veel vaker werd de hond gebruikt als trekdier voor een kar.

Van schilderijen en uit andere bronnen is bekend, dat er rond 1675 in Nederland al hondenkarren in het straatbeeld voorkwamen. Tot in de twintiger jaren van de vorige eeuw was de hondenkar vrij algemeen in steden en dorpen, niet alleen in ons land.

Toch is de hondenkar door de eeuwen heen altijd omstreden geweest. In Denemarken was een hond voor de kar niet toegestaan en ook elders golden verboden (in Parijs rond 1824 en

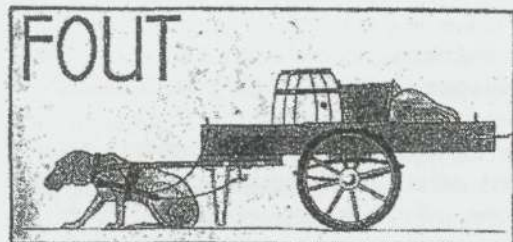
in Engeland vanaf 1855).

De reden hiervoor was het lijden van veel trekhonden door verwondingen onder het tuig (te smalle riemen), door pijnlijke voetzolen of door een te zware last. Soms wekte de trekhond weerstand op door aggressief gedrag of door de poep die hij achterliet.

In Nederland werden in de Trekhondenwet van 1910 strenge eisen gesteld, zowel aan de hond als aan de kar, en in de Wet op de Dierenbescherming van 1962 werd het beroepsmatig gebruik van de hond als trekdiër verboden. De hondenkar werd een museumstuk.

Aan welke eisen moesten hond en kar voldoen? Een greep uit de vele gedetailleerde voorschriften:

- De hond zelf moest natuurlijk voldoende groot en sterk zijn (een minimale schofthoogte van 60 cm en een minimale borstbreedte). Vooral de grotere rassen werden ingezet, zoals bouviërs, Duitse herders, Deense doggen en Groenendalers.
- Het tuig was in principe hetzelfde als bij een paard. Het bestond grotendeels uit leren riemen, die dan wel voldoende breed moesten zijn en van zacht leer; dit om te voorkomen, dat ze pijn en huidbeschadigingen zouden veroorzaken bij het trekken. Draagriem minstens 6 cm breed; borstriem 4 cm; buikriem 4 cm.
- De begeleider moest 14 jaar zijn of ouder en de schriftelijke vergunning van B & W bij zich hebben.
- Een wit bord met de naam van de eigenaar en het nummer in het register diende rechts op de kar bevestigd te zijn.
- Men diende een schone drinkbak en een doelmatige ligplank bij zich te hebben.
- De gehele constructie diende zo te zijn, dat de hond kon gaan zitten en kon gaan liggen (zie onderstaande tekening).
- De beladen kar diende in evenwicht te zijn, zodat de last op de rug van de hond niet te groot was. De hond kon niet alleen vóór de kar, maar ook onder de kar gespannen worden.



Vergunning

Volgens de wet was voor het gebruik van een hondenkar vergunning nodig. De kar en de hond dienden jaarlijks op last van de gemeente te worden gekeurd; als aan de eisen werd voldaan,



De hondenkar van bakker J. Bosch te Bronkhorst in 1925. (foto coll. Willie Pasman)

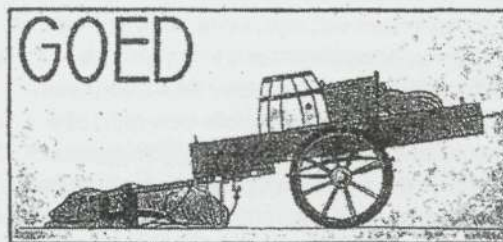
werd de vergunning verstrekt. Tevens werd de eigenaar dan ingeschreven in het register van vergunninghouders, dat de gemeente diende bij te houden.

In Steenderen stelde het gemeentebestuur ieder jaar een datum vast voor de algemene keuring van trekhonden en de bezitters van een hondenkar kregen een oproep om op die keuring in het dorp te verschijnen. De gemeente-veearts Reichmann moest de combinaties beoordelen. Een vergunninghouder, die niet kwam opdagen, werd uit het register geschrapt. Zo besloten B & W op 14-7-1944 A. van Hussen, huisnummer C 4 onder Steenderen, als houder van een hondenkar in het register van de gemeente door te halen, omdat hij niet op de algemene keuring van trekhonden was verschenen.

Toen Th.A. Franken, huisnr. A 96, niet verscheen op de keuring van trekhonden van 31 maart 1943, werd hij dezelfde dag nog uit het register verwijderd.³

Wie hadden er onder Steenderen een hondenkar?

De hond was een goedkope trekkraft, vooral geschikt voor mensen, die zich geen paard konden veroorloven. Het dier was voordelig in de aankoop en at wat de pot schafte.



De trekhond was vooral populair bij straatventers en bezorgers als bakkers, groenteboeren, melkboeren, petroleumverkopers, kleine ambachtslieden en post- en krantenbezorgers. In Steenderen hadden ook sommige boeren een

Gemeente Steenderen

Puntenlijst voor een trekhond, op heden ter keuring aangeboden door *J. Remmelink 1362*
 Aanduiding van den hond *zwartbont dog, 2 jaar, mannelijk, zwartbont*

Maximum aantal te behalen punten	Onderdeelen	Behaald aantal punten
5	Kop en hals	5
9	Borst, ribben, schouders	7
14	Rug en lendenen	11
8	Kruis	7
10	Voorbeenen (voeten ingegrepen)	7
14	Achterbeenen (voeten ingegrepen)	12
10	Stand, gang, sterkte	7
15	Borstbreedte	15
15	Algemeen aanzien	13
100	TOTAAL	84

~~Geschied~~
~~Ongeschied~~ verklaard

Steenderen, 14 Mei 1948

De deskundige,

J. Remmelink



De hondenkar van de familie Metze te Olburgen met Bernard Metze, na 1930.

(foto coll. Damiaan Metze te Drunen)

trekhond voor lichte werkzaamheden, o.a. voor het dagelijkse vervoer van melkbussen en emmers naar de weide in de zomer.

Het gemeentelijk trekhonden-register van Zutphen is keurig bewaard gebleven; het vermeldt in het jaar 1927 nog 25 hondenkarren van 20 verschillende eigenaren.

Het trekhonden-register van de gemeente Didam omvat in dezelfde tijd jaarlijks meer dan 70 honden; er wordt 4 dagen achtereen gekeurd op 4 verschillende plaatsen in de gemeente.

Het register van Steenderen heb ik niet kunnen achterhalen. Wij moeten het dus hebben van incidentele gegevens.

Als A.J. Harenberg in 1914 introuwt op Groot Meerbrink met de weduwe Schieven, brengt hij o.a. een hondenkar mee in de boedel.

In de twintiger jaren van de vorige eeuw bezorgt bakker J. Bosch in Bronkhorst brood met een hondenkar (zie foto).

Jan Metze in Olburgen had rond 1930 een hon-

denkar en ook de familie Kets op Middelbeek in Toldijk en de familie Pennekamp in Bronkhorst (zie foto's); deze werden vooral gebruikt bij het gaan melken in de weide.⁴

J. Remmelink van Spaensweert kreeg op 14-5-1948 vergunning voor een hondenkar met zijn 2 jaar oude, zwartbonte, mannelijke Deense Dog. Tot eind vijftiger jaren heeft Remmelink nog vergunning gehad voor deze combinatie; hij was daarmee waarschijnlijk de laatste onder Steenderen. Hij gebruikte de hondenkar om iedere dag de melkbussen naar de openbare weg te brengen en zijn logerende neefjes speelden er graag mee.⁵ ■

¹ Mondelinge informatie van J. Lankveld te Elst

² Mondelinge mededeling van Godert Wammes

³ Gegevens verstrekt door de gemeente Bronkhorst

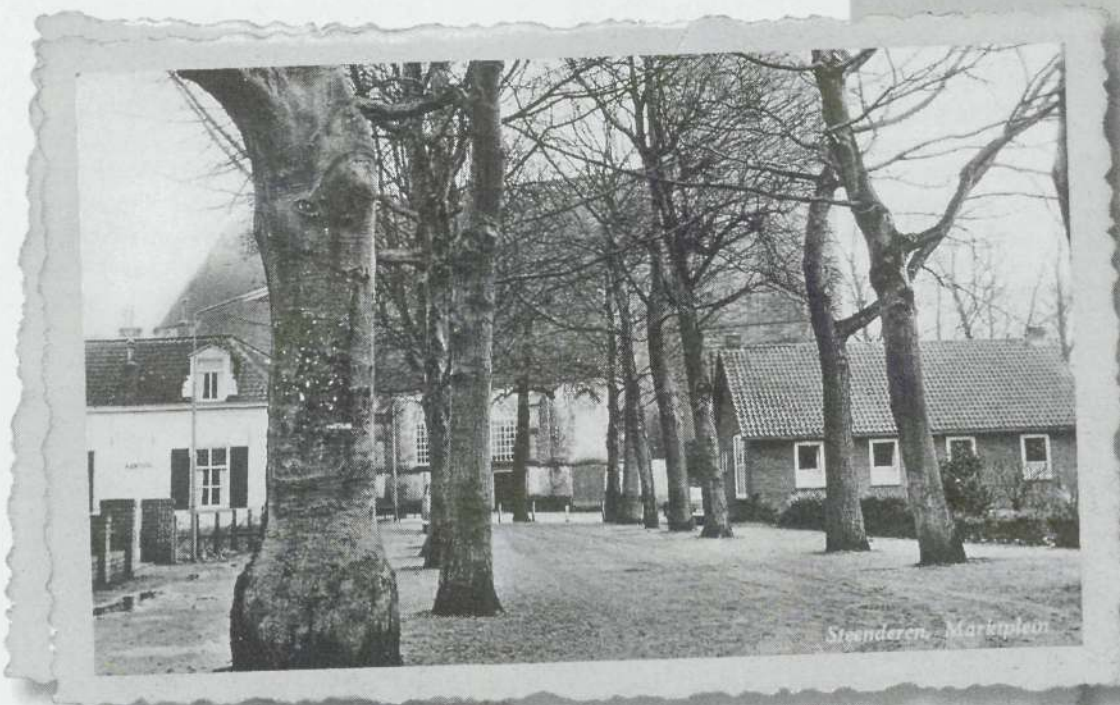
⁴ Mondelinge mededeling mev. Teeuwssen-Schieven te Braamt

⁵ Mondelinge mededeling R. Grijpma

Steenderen toen en nu

Straatbeelden van toen gezien vanuit het nu.

Aan de hand van oude foto's die op dezelfde plaats opnieuw genomen zijn, is te zien wat er in de loop der jaren is veranderd.



Het marktplein omstreeks 1960 en het Burgemeester Buddinghplein nu.

